

Voorwoord

De afwijkende huishoudenssamenstelling van de allochtonen aan het begin van het decennium vormde een aanleiding voor het onderzoek. Een tweede aanleiding werd gevonden in het feit dat in de reguliere woningbehoefte-onderzoeken de allochtone groeperingen nogal ondervetegenwoordigd lijken te zijn. In het minderhedenonderzoek is weliswaar veel aandacht besteed aan het onderwerp segregatie, over de vraag hoe de toekomstige huishoudensontwikkeling en bijbehorende woningbehoefte van deze categorieën zich zal ontwikkelen in de toekomst is minder bekend, zeker niet wat betreft de tweede generatie.

Het is dan ook prijzenswaard dat DGVH in het kader van het DGVH/Nethur-partnershipprogramma bereid bleek geld voor dit onderwerp uit te trekken en wel degelijk geïnteresseerd bleek in de vraag wat de ontwikkelingen bij de allochtonen zouden kunnen betekenen voor de vraag naar woningen in de stad.

René Vos was degene die bij DGVH op gezette tijden commentaar en suggesties aanreikte, waarvoor dank.

Henk de Feijter
Amsterdam, oktober 1999

1 Inleiding

De bevolking van de grote steden is de laatste decennia onherkenbaar veranderd. Grote aantallen buitenlandse migranten hebben zich gevestigd, een groot aantal kleine huishoudens is er bij gekomen en veel (autochtone) huishoudens met kinderen hebben de stad verlaten. Vooral de oudere wijken zien er nu geheel anders uit: de voorzieningen zijn anders, de mensen anders en de welvaart anders. Let wel, we hebben het over de laatste 25 jaar. Terwijl men er zich wellicht bij neerlegt dat de verdeling is zoals hij is, namelijk jongeren in kleine huishoudens zonder kinderen in de oude goedkope wijken in de stad, migranten met veel kinderen in de oudste en goedkoopste woningen, kan men zich afvragen of die verdeling nog wel dezelfde is.

Er is een aantal redenen om zich deze vraag te stellen:

- Er is een afnemend aantal jongeren in de Nederlandse samenleving, door de daling van het aantal geboorten vanaf 1973, ontgroening dus.
- Bovendien is er een afnemend aantal autochtone jongeren dat is opgegroeid in de steden door de selectieve migratie van hun ouders naar groeikernen en suburbs.

Beide ontwikkelingen kunnen tot gevolg hebben dat minder jongeren zich melden om in de oudere wijken van de grote steden te gaan wonen.

- Bij de immigranten is er inmiddels sprake van een generatie die hier is geboren en die wellicht qua huishoudensvorming en woonlocatie afwijkt van die van de ouders. Deze ontwikkeling doet de vraag opkomen of de tweede generatie allochtonen in dezelfde wijken woont als waar de eerste begon, de oude wijken van de stad.
- De aantrekkelijkheid van de oudere wijken in de stad voor andere categorieën is wellicht toegenomen.

Bij deze ontwikkeling wordt geduid op de door velen waargenomen gegroeide populariteit van het wonen in de stad voor huishoudens met hogere inkomens. Daarmee zou de toegankelijkheid voor de lagere inkomens afgenomen zijn.

In dit onderzoek ligt de nadruk op de vraag wat de toekomstige huishoudenssituatie en in verband daarmee de woonsituatie van de tweede generatie allochtone jongeren zal zijn. Het empirische deel van het onderzoek omvat een vergelijking van de situatie van de vier grootste allochtone groeperingen in Amsterdam in 1992 en 1998, de Turken, de Marokkanen, de Surinamers en de Antillianen.

De nadruk ligt dus op de allochtonen. Ook al weten we een en ander over de eerste generatie, over de tweede generatie is qua huisvesting zo goed als niets bekend. Dat kan ook niet, want de tweede generatie Turken en Marokkanen, de grootste categorieën, begint nu pas in enige mate in de leeftijd van huishoudensvorming en zelfstandig wonen te geraken.

De probleemstelling luidt:

Hoe vergaat het de tweede generatie allochtonen wat betreft huishoudensvorming en woonlocatie, vergeleken met de eerste generatie?

Welke ontwikkeling zien we in de huisvestingssituatie van autochtone jongeren, gerelateerd aan huishoudensvorming en woonlocatie?

De werkwijze bestaat voor een deel uit het bestuderen van literatuur over het onderwerp. In welke mate is er sprake van aanpassing van allochtonen van met name

de tweede generatie aan de overheersende cultuur op het gebied van huishoudensvorming en woonlocatie.

Daarnaast is een uitvoerige en gedetailleerde empirische analyse verricht van data die betrekking hebben op alle 20-29 jarige Amsterdammers per 1 januari 1992 en per 1 januari 1998. Zij zijn per allochtone categorie, leeftijdsgroep en generatie onderscheiden naar de huishoudensvorm waar ze deel van uitmaken en naar de bouwperiode van de buurt waarin ze wonen. Overigens zijn de nog bij hun ouders inwonende kinderen buiten beschouwing gelaten. De autochtonen zijn verdeeld in autochtone geboren Amsterdammers en autochtone import-Amsterdammers. Ook van deze categorieën zijn gegevens over huishoudensvorm en woonlocatie bekend.

Gegevens over etnische groepen in algemene surveys zijn schaars. Zo telde het Woning Behoeftte Onderzoek 1993 slechts enkele tientallen Turken en Marokkanen in Amsterdam in de leeftijd 20-29 jaar en dan nog voor beide generaties samen. Specifiek op etnische minderheden gerichte surveys zoals van het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO) samen met het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) hebben grote voordelen, maar op het punt van huishoudensvorming en huisvesting is nog slechts weinig gerapporteerd. Voor gedetailleerde observaties hebben we daarom een beroep gedaan op het bevolkingsregister, waarin weliswaar minder kenmerken zijn opgenomen, maar dan wel van iedereen die zich heeft aangemeld.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, beperkt het empirische onderzoek zich tot de gemeente Amsterdam en tot de leeftijdsgroep 20-29 jaar, hoewel wel globaler gegevens over andere leeftijdsgroepen worden gepresenteerd. Verder worden voorbeelden uit het buitenland aangehaald.

2 Ontwikkelingen in de integratie van allochtone jongeren in Nederland

Aan het begin van de jaren negentig week de huishoudenssamenstelling van allochtonen sterk af van die van de autochtone bevolking. Vooral bij Turken en Marokkanen overheerste het gezinstype (met kinderen), terwijl alleenstaanden weinig voorkwamen. Het meest viel dit op in Amsterdam, waar juist bij de autochtone bevolking een sterke groei van het aantal alleenstaanden te signaleren was. Inmiddels zijn we ongeveer tien jaar verder en wordt er vaak gespeculeerd over de integratie van de allochtonen. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal of de verschillen inderdaad afnemen, met name op het terrein van onderwijs en arbeidsmarktparticipatie. Deze gebieden zijn van belang in de (rationele) redenering dat contacten met de Nederlandse samenleving er toe zouden leiden dat opvattingen en gedrag van de Nederlandse samenleving zouden worden nagevolgd, vooral bij jongeren. Vrouwen nemen in dit geval een speciale plaats in: voor de Nederlandse samenleving wordt algemeen aangenomen dat een van de oorzaken van uitstel en afstel van huwelijkssluiting en daling van de vruchtbaarheid te vinden is in de toegenomen economische zelfstandigheid van vrouwen, die bijvoorbeeld de toegenomen investeringen in hun opleiding te gelde willen maken op de arbeidsmarkt. Vanzelfsprekend is de factor huishoudensvorming van groot belang voor de woningvraag van de betrokken categorieën.

Behalve aandacht voor de prestaties in het onderwijs en de arbeidsmarktparticipatie, wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de veranderingen in de vruchtbaarheid van allochtone categorieën. De vruchtbaarheid speelt, althans bij de autochtone groeperingen, een belangrijke rol wat betreft de relatievorming. Huwelijkssluiting is meer en meer voorsorteren op kinderen krijgen geworden. De gestegen gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen heeft daarmee tevens geleid tot een hoge gemiddelde huwelijksleeftijd.

Alvorens daarop in te gaan wordt eerst de omvang van de diverse categorieën in Nederland weergegeven bij de verschillende definities die met betrekking tot allochtonen worden gebruikt. We beperken ons tot de vier grote allochtone bevolkingsgroepen in ons land, Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. Onderscheid wordt gemaakt tussen de eerste en tweede generatie allochtone jongeren. Verwacht mag worden dat de tweede generatie zich minder zal onderscheiden van de autochtonen dan de eerste generatie: in tegenstelling tot de eerste generatie is de tweede generatie immers geboren en getogen in Nederland. Voor een volledig beeld worden jongeren uit de tweede generatie ook met hun autochtone leeftijdgenoten vergeleken.

2.1 Allochtonen: definities

In Nederland zijn verschillende definities van allochtonen in omloop. Tot begin jaren negentig gold nationaliteit als criterium. De zeggingskracht van dit criterium is enigszins achterhaald doordat steeds meer allochtonen zich hebben laten naturaliseren. Tegenwoordig wordt daarom ook wel het geboortelandcriterium gebruikt ter bepaling

van wie allochtoon is. Het Centraal Bureau voor de Statistiek hanteert daarbij een ruime en een beperkte definitie (Manting en Butzelaar, 1997, 30).

Al naar gelang de definitie, verschilt ook de afbakening en omvang van de groep eerste en tweede generatie allochtonen.

Volgens de ruime definitie wordt iedereen die in het buitenland is geboren tot de eerste generatie allochtonen gerekend, ongeacht waar beide ouders geboren zijn. Tot de tweede generatie worden gerekend die personen die in Nederland geboren zijn en van wie minstens één ouder in het buitenland geboren is.

In de beperkte, meer strikte definitie worden die personen tot de eerste generatie gerekend die in het buitenland geboren zijn en minstens één ouder hebben die ook in het buitenland geboren is. De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en van wie beide ouders in het buitenland geboren zijn.

In deze studie wordt de ruime definitie als uitgangspunt genomen. De reden is dat deze afbakening van allochtonen reeds langer in de statistieken beschikbaar is en daardoor een beschrijving van de ontwikkeling van de groep allochtonen over een langere periode toelaat.

2.2 Allochtonen: omvang eerste en tweede generatie

In de periode 1992-97 is de omvang van de vier grootste allochtone bevolkingsgroepen in Nederland met 13 procent toegenomen, van 790.000 in 1992 tot 896.000 in 1997, een groei van gemiddeld 2,7 procent per jaar. In diezelfde periode is de eerste generatie allochtonen toegenomen van 526.000 tot 557.000, dat is een jaarlijks gemiddelde groei van 1,2 procent. Met een toename van gemiddeld 5,7 procent per jaar (van 264.000 in 1992 naar 339.000 in 1997) laat de tweede generatie een veel sterkere groei zien.

Volgens een prognose van het CBS gebaseerd op de ruime definitie van allochtonen (Manting en Butzelaar, 1997) zal tussen 1997 en 2015 voor de vier grootste categorieën in de eerste generatie toenemen van 551.000 tot 658.000. In deze periode zal de groei van de tweede generatie allochtonen uitkomen op 297.000 personen. Voor de vier groepen samen is het verschil volgens deze prognose tussen de ruime en beperkte definitie 141.000 personen. Op grond van de prognose van het CBS kan berekend worden dat vanaf 2010 de eerste generatie Turken en Marokkanen kleiner kan worden dan de tweede generatie. Voor Surinamers en Antillianen/Arubanen zal deze omslag na 2015 plaatsvinden. De invloed van een voortdurende immigratie van allochtonen uit de eerste generatie kan er echter ook toe leiden dat nog gedurende lange tijd de eerste generatie de overhand houdt (zie ook Tesser, 1999).

Ook heeft het CBS een prognose volgens de beperkte definitie opgesteld. Deze verschilt met die volgens de ruime definitie in zoverre dat de aantallen allochtonen op een lager niveau liggen, de groei is echter vergelijkbaar. In de prognose volgens de beperkte definitie neemt de eerste generatie in omvang toe van 543.000 in 1997 tot 651.000 in 2015 en de tweede generatie van 257.000 tot 484.000.

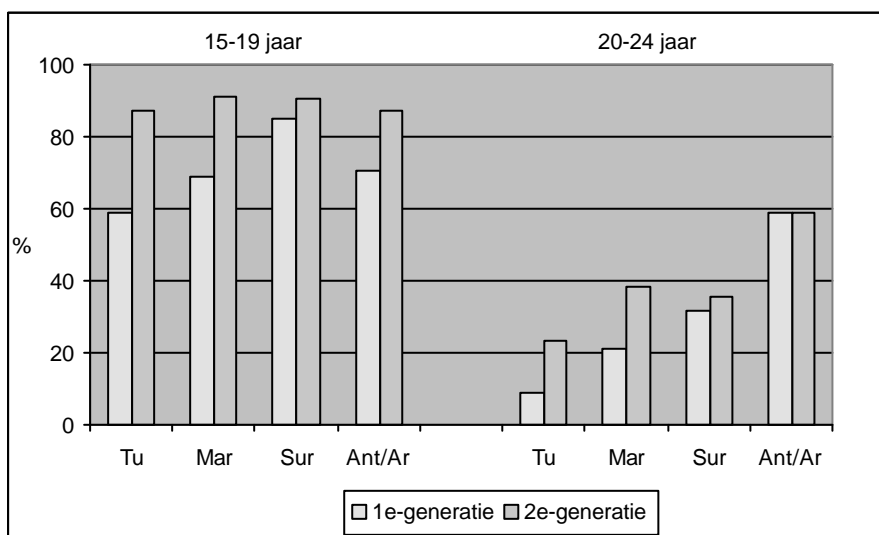
2.3 Onderwijspositie

Een eerste indicator waaruit de integratie van allochtone jongeren valt af te leiden is hun positie in het onderwijs. Deze wordt hier gemeten aan de hand van hun deelname aan het onderwijs en hun opleidingsniveau. Voor zover mogelijk wordt een uitsplitsing gemaakt naar eerste en tweede generatie allochtonen enerzijds en autochtonen anderzijds.

In onderzoeken naar de onderwijspositie van eerste en tweede generatie allochtone jongeren (zie o.a. Veenman en Martens, 1995; Tesser en Veenman, 1997, Martens, 1999) wordt de ruime definitie van tweede generatie allochtonen gehanteerd. De tweede generatie wordt in deze onderzoeken aangevuld door ook jongeren mee te rekenen die in het buitenland geboren zijn en voor hun zesde levensjaar in het Nederlandse onderwijs zijn ingestroomd, zogenaamde 'onderinstromers'. Dit betekent dat zowel allochtone jongeren die in Nederland geboren zijn als allochtone jongeren die voor hun zesde naar Nederland zijn gekomen, tot de tweede generatie gerekend worden. De reden voor het hanteren van deze grens is dat wie voor deze leeftijd naar Nederland is gekomen, een grotere kans maakt de volledige schoolcarrière in Nederland te doorlopen. Verwacht mag worden dat zij minder aanpassingsproblemen vertonen dan jongeren die na deze leeftijd in Nederland zijn gearriveerd (zogenaamde 'zij-instromers'). Deze laatste groep wordt tot de eerste generatie gerekend.

Figuur 2.1

Onderwijsdeelname naar generatie, bevolkingsgroep en leeftijd, 1994 (in procenten).

Bron: Tesser en Veenman, 1997

In de onderwijsdeelname van eerste en tweede generatie allochtone jongeren zijn duidelijke verschillen te bespeuren (figuur 2.1). De onderwijsdeelname van tweede generatie jongeren ligt aanzienlijk hoger dan die van de eerste generatie. Dat geldt met name voor Turken en Marokkanen. In de leeftijdsklasse 15 tot 19 jaar is de

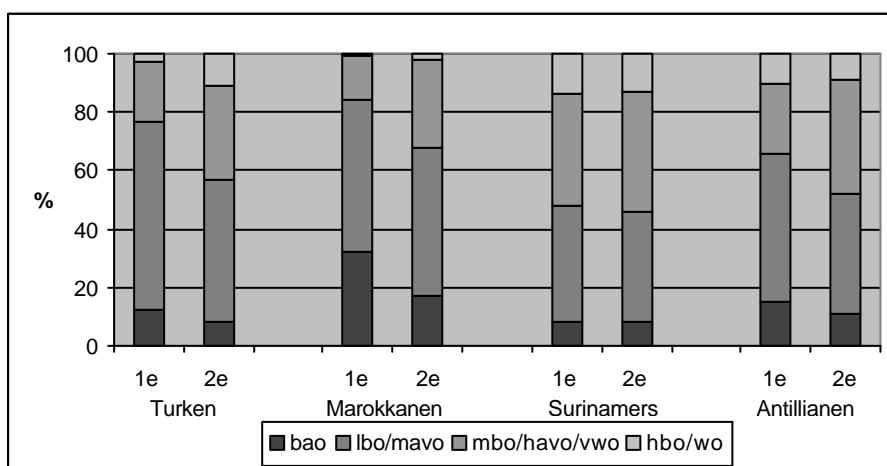
onderwijsdeelname van de tweede generatie zelfs gelijk aan die van autochtonen (niet in de grafiek weergegeven). De eerste generatie jongeren in de leeftijdsklasse 15 tot 19 jaar blijft wat betreft onderwijsdeelname achter bij de autochtonen. In de leeftijdsklasse 20 tot 24 jaar ligt de onderwijsdeelname van zowel eerste als tweede generatie allochtonen, uitgezonderd Antillianen/Arubanen, op een veel lager niveau dan dat van autochtonen. Hieruit valt op te maken dat, ook al doet in deze leeftijdsklasse de tweede generatie het beter dan de eerste, slechts een klein deel van de tweede generatie er in slaagt aan het hoger onderwijs deel te nemen.

Voor wat betreft het opleidingsniveau kan het soort onderwijs dat schoolgaanden volgen en het gerealiseerde opleidingsniveau van personen die geen onderwijs meer volgen onderscheiden worden. De eerste is van belang omdat het grootste deel van de tweede generatie allochtonen nog naar school gaat en dus geen opleiding heeft afgerond. Het uiteindelijk behaalde niveau is echter een betere indicator voor de onderwijsprestaties. Onder de schoolgaande allochtonen is het percentage drop-outs (leerlingen die zonder diploma het voortgezet onderwijs verlaten) erg hoog. Het varieert van iets meer dan 15 procent onder tweede generatie Surinaamse jongeren tot meer dan 40 procent onder tweede generatie Marokkaanse jongeren (Veenman en Martens, 1995, 27).

Om het opleidingsniveau van schoolgaanden in kaart te kunnen brengen, wordt hier gebruik gemaakt van steekproefgegevens uit 1991. In dat jaar volgde de tweede generatie jongeren gemiddeld een hogere opleiding dan hun eerste generatie leeftijdgenoten (figuur 2.2). Dat geldt voor Turken, Marokkanen en Antillianen. Een uitzondering is de tweede generatie Surinaamse jongeren: zij doet het nauwelijks beter dan de eerste generatie. Dat is overigens niet zo verwonderlijk: de eerste generatie schoolgaande Surinamers volgt gemiddeld een veel hogere opleiding dan de eerste generatie Turken, Marokkanen en Antillianen. Daardoor pakt het verschil tussen de eerste en tweede generatie bij Surinamers veel lager uit.

Figuur 2.2

Onderwijs van schoolgaanden, naar generatie en bevolkingsgroep, 1991 (in procenten).

Bron: Veenman en Martens, 1995

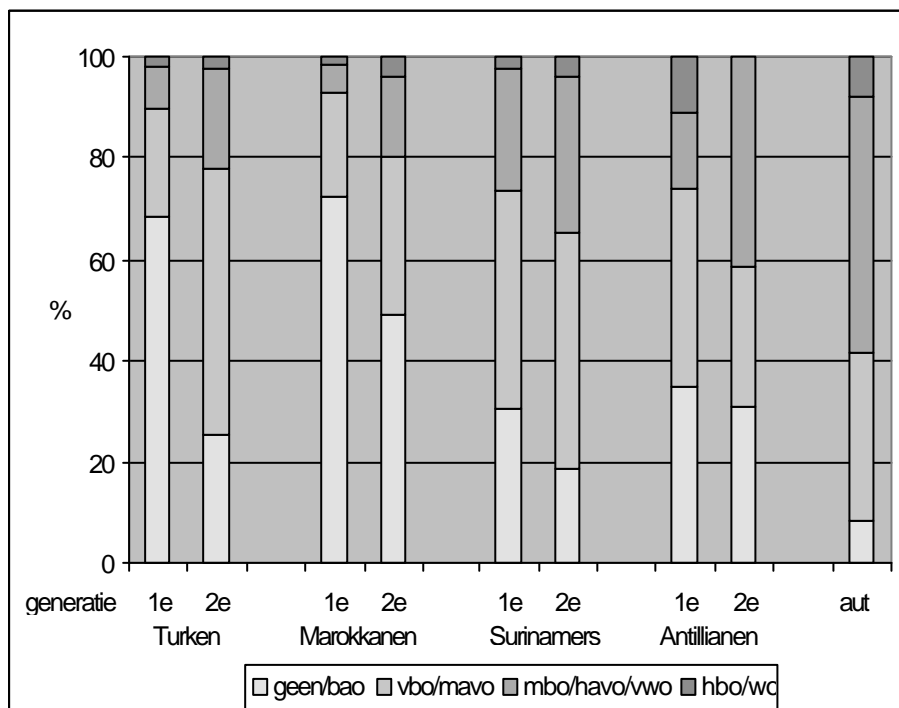
Worden tweede generatie allochtone schoolgaanden met hun autochtone schoolgaande leeftijdgenoten vergeleken, dan valt op dat de opleiding die zij volgen gemiddeld veel lager is (Veenman en Martens, 1995, 33). Dit geldt in het bijzonder voor Turken en Marokkanen en in veel mindere mate voor Surinamers en Antillianen.

Ondanks het feit dat de tweede generatie allochtonen gemiddeld hogere opleidingen volgt dan de eerste, volgde in 1991 nog altijd meer dan de helft van de tweede generatie allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs een lagere middelbare opleiding (lbo/mavo). Dit type opleiding komt het meest voor onder Turken en Marokkanen en iets minder onder Surinamers en Antillianen. Overigens is ten opzichte van de eerste generatie het aandeel tweede generatie allochtonen dat een lagere opleiding volgt wel sterk gedaald. Een gemiddeld hoger opleidingsniveau blijkt ook uit het veel hogere aandeel tweede generatie allochtonen dat een mbo, havo of vwo opleiding volgt. Vooral onder Turken is er een groot verschil te constateren in het aandeel eerste en tweede generatie jongeren dat een hbo of wo opleiding volgt: respectievelijk 3 en 11 procent (zie Veenman en Martens, 1995, 96).

Verschillen in gerealiseerd opleidingsniveau tussen eerste en tweede generatie allochtonen zijn in figuur 2.3 in beeld gebracht. Duidelijk blijkt dat de tweede generatie het aanzienlijk beter doet dan de eerste generatie. Dat geldt met name voor Turkse jongeren: het aandeel van hen dat uitsluitend basisonderwijs heeft afgerond, is onder de tweede generatie bijna drie keer zo klein als onder de eerste generatie.

Figuur 2.3

Opleiding naar generatie en bevolkingsgroep van 15-24 jarigen die onderwijs hebben verlaten, in 1994, in procenten.

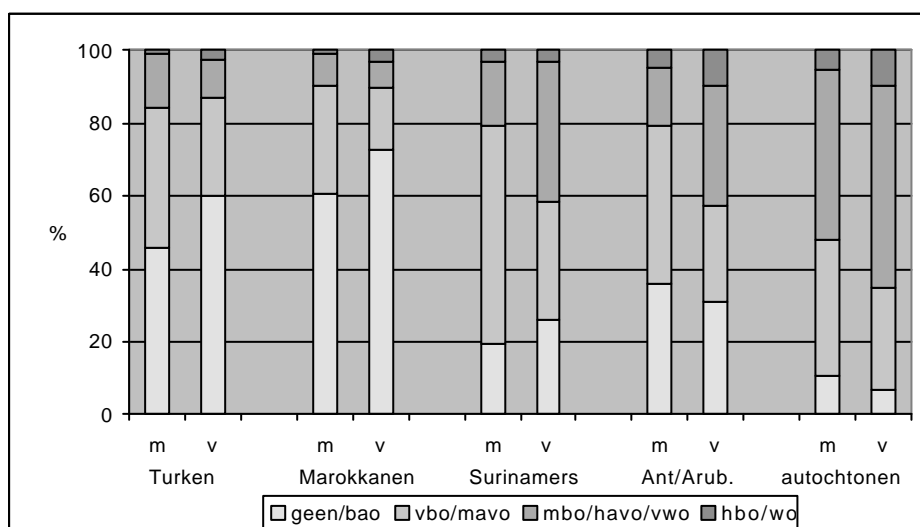
Bron: Tesser en Veenman, 1997

Bij Marokkanen valt op dat, ondanks de betere prestaties van de tweede generatie, toch nog ongeveer de helft van hen niet verder weet te komen dan het basisonderwijs. Het gerealiseerde opleidingsniveau van tweede generatie Surinamers komt nog het meest in de richting van dat van autochtone jongeren. Toch blijft ook het opleidingsprofiel van deze groep nog behoorlijk achter bij dat van autochtonen. Dit laatste geldt eveneens voor Antillianen/Arubanen. Ook al is het gerealiseerde opleidingsniveau van tweede generatie allochtonen over de gehele linie dus beter dan dat van de eerste generatie, de achterstand op autochtone jongeren blijft bestaan. In het voorgaande is geen onderscheid gemaakt tussen het opleidingsniveau van de seksen. Een dergelijk onderscheid is wel van belang, omdat voor vrouwen, afhankelijk van hun onderwijsniveau, het krijgen van kinderen en werken met elkaar concurreren. Vanwege hun langere onderwijs carrière stellen hoger opgeleide vrouwen over het algemeen het krijgen van kinderen langer uit dan lager opgeleide vrouwen. Ook gaan zij vaker door met werken zodra zij hun eerste kind krijgen: 60 procent van de vrouwen met een hogere opleiding tegenover minder dan 25 van de lager opgeleide vrouwen gaat na de geboorte van het eerste kind door met werken (CBS, 1994, 33). De reden waarom hoger opgeleide vrouwen over het algemeen meer gericht zijn op de arbeidsmarkt zit hem in het feit dat zij hun langdurige investering in onderwijs op de arbeidsmarkt te gelde willen maken. Uiteraard spelen factoren als culturele en sociale achtergrond (ethniciteit en godsdienst) ook een rol in de gerichtheid op enerzijds de arbeidsmarkt en anderzijds het krijgen van kinderen.

In figuur 2.4 is het opleidingsniveau van mannen en vrouwen die het volledig dagonderwijs inmiddels hebben verlaten naast elkaar gezet. Vergelijken we eerst de vrouwen met de mannen dan is duidelijk dat Turkse en Marokkaanse vrouwen gemiddeld lagere opleidingen afronden dan de mannen.

Figuur 2.4

Opleidingsniveau jongeren 15-24 jaar naar geslacht en bevolkingsgroep, 1994 (in procenten).

Bron: Tesser en Veenman, 1997

Vooral het relatief hoge aandeel van deze vrouwen dat geen of slechts basisonderwijs genoten heeft valt op. Surinaamse en Antilliaans/Arubaanse vrouwen behalen gemiddeld juist hogere opleidingen dan de mannen uit dezelfde groepering.

Vergelijken we vervolgens het gerealiseerde opleidingsniveau van allochtone vrouwen met dat van autochtone vrouwen dan kan vastgesteld worden dat de tweede groep met kop en schouders uitsteekt boven de tweede: meer dan de helft van de autochtone vrouwen heeft een opleiding op middelbaar of hoger niveau afgerond.

Op grond hiervan mag verwacht worden dat Turkse en Marokkaanse vrouwen er het meest traditionele patroon op nahouden, namelijk minder gericht op de arbeidsmarkt en meer gericht op kinderen en gezin. Dit beeld wordt bevestigd door het feit dat met name onder Turken en Marokkanen een relatief hoog percentage van mening is dat een opleiding voor jongens belangrijker is dan voor meisjes en tevens dat vrouwen moeten stoppen met werken zodra ze kinderen krijgen (Martens, 1999, 95 en 97).

Ook in 1998 is het opleidingsniveau van de allochtonen nog beduidend lager dan dat van de autochtone bevolking, zeker ook bij de Turkse en Marokkaanse vrouwen (Tesser, 1999). Terwijl van de autochtone vrouwen van 20-24 jaar zo'n 40 procent volledig dagonderwijs volgt, is dat voor de Turkse en Marokkaanse vrouwen slechts 20%.

De conclusie blijft dat, hoewel de tweede generatie allochtonen jongeren betere onderwijsprestaties levert dan de eerste, de achterstand op autochtone jongeren niet wordt ingehaald. Sterker nog, "doordat autochtonen harder vooruitgaan in wat we de 'opleidingsrace' noemen, kunnen ze hun (bedoeld is de tweede generatie) achterstand niet inlopen" (Veenman, 1996, 34). Uit de Rapportage Minderheden 1999 (Tesser, 1999) blijkt eveneens dat de tweede generatie de hoogste opleidingsniveaus behaalt, maar dat degenen die later hier zijn gekomen en hun opleiding in het land van herkomst hebben afgerond, de laagste opleidingsniveaus hebben behaald. Voor Surinamers en Antillianen geldt overigens dat die hogere opleidingsniveaus behalen en bovendien een veel hogere deelname vertonen in de leeftijd van 20-24 jaar.

2.4 Arbeidsmarktpositie

Over de arbeidsmarktpositie van tweede generatie allochtonen zijn met minder stelligheid uitspraken te doen dan over hun positie in het onderwijs. Het merendeel van de tweede generatie volgt immers nog onderwijs en is niet actief op de arbeidsmarkt. Dit geldt het sterkst voor Turken en Marokkanen. Het beeld van allochtone jongeren op de arbeidsmarkt wordt dus vooral bepaald door de eerste generatie. In deze paragraaf wordt een vergelijking gemaakt tussen enerzijds eerste en tweede generatie en anderzijds tweede generatie en autochtone jongeren op de arbeidsmarkt.

Over het algemeen geldt dat de arbeidsparticipatie van allochtone jongeren lager en de werkloosheid hoger is dan die van autochtone jongeren. Worden de eerste en tweede generatie allochtonen met elkaar vergeleken dan valt op dat de arbeidsdeelname van de tweede generatie lager is. De oorzaak hiervan is dat een groot deel van de tweede generatie zich nog in de schoolgaande leeftijd bevindt en dat gemiddeld meer tweede generatie jongeren een hogere opleiding volgen. De lagere arbeidsdeelname van tweede generatie allochtonen mag dan ook niet uitgelegd worden als zou zij het slechter doen op de arbeidsmarkt. Een vergelijking tussen dat deel van de eerste en tweede generatie dat reeds een opleiding heeft afgerond en zich op de arbeidsmarkt

heeft begeven, biedt daarom meer soelaas. Wat dan opvalt is dat er nauwelijks verschil bestaat tussen de arbeidsparticipatie van eerste en tweede generatie jongeren. Een uitzondering hierop vormen Antillianen/Arubanen: van de tweede generatie is een bijna twee keer zo hoog percentage op de arbeidsmarkt actief. Een eerste conclusie is dat, tegen de verwachting in, de tweede generatie het niet beter (maar ook niet slechter) doet op de arbeidsmarkt dan de eerste.

Een andere wijze waarop de arbeidsmarktpositie van allochtone jongeren in kaart kan worden gebracht is door in te zoomen op de werkloosheid onder deze groep. Een zinvolle vergelijking tussen eerste en tweede generatie wordt gemaakt door jongeren met een zelfde leeftijd met elkaar te vergelijken. Wat blijkt is dat tweede generatie jongeren aanzienlijk minder vaak werkloos zijn dan hun eerste generatie leeftijdgenoten. Marokkaanse jongeren scoren het slechtst: in 1994 was ongeveer 40 procent van de eerste generatie Marokkanen werkloos en 30 procent van de tweede (Veenman, 1996, 44). Een vergelijking met autochtone jongeren leert dat zowel de werkloosheid van de eerste generatie allochtonen als die van de tweede spectaculair hoger liggen. Een uitzondering is de groep tweede generatie Antillianen/Arubanen: zij doen het even goed als hun autochtone leeftijdgenoten. Evenals dat voor de onderwijspositie het geval is, geldt ook voor de arbeidsmarktpositie dat de tweede generatie wel vooruit gaat ten opzichte van de eerste, maar dat de kloof met hun autochtone leeftijdgenoten blijft bestaan. Dat gold in 1994, maar ook nog in 1998 (Tesser, 1999). Werkloosheid is nu eenmaal sterk verbonden met opleidingsniveau: hoe lager de opleiding, hoe groter de kans op werkloosheid. In 1998 was van de beroepsbevolking bestaande uit Turken van de tweede generatie 21 procent werkloos, van de Marokkanen 29 procent, van de Surinamers 16 en van de Antillianen 13 procent.

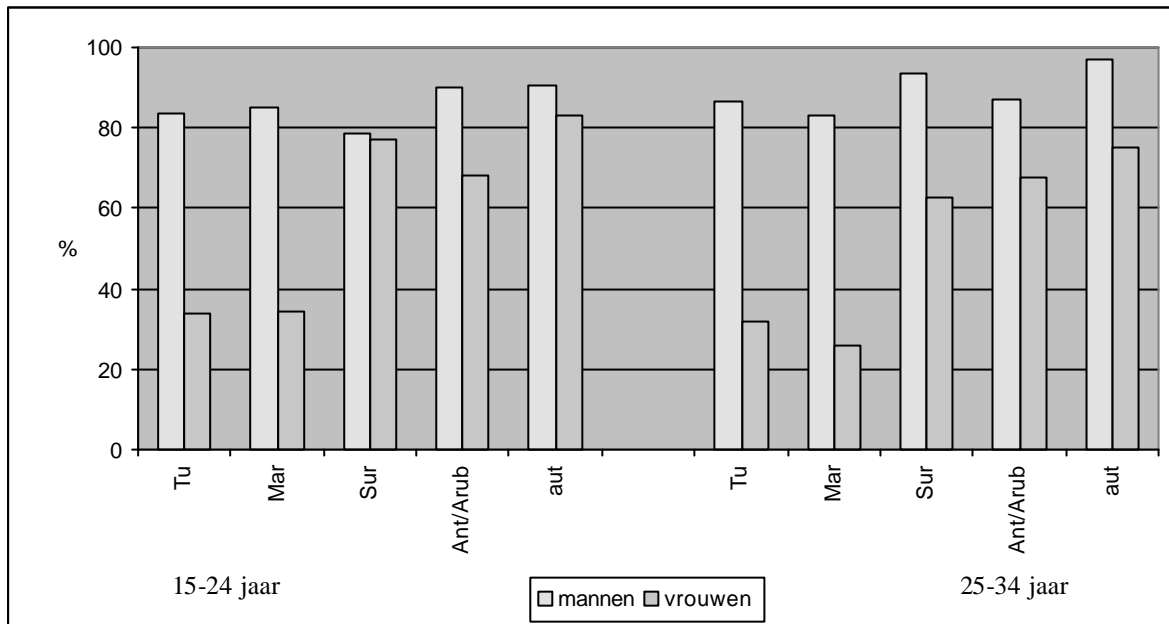
Tot slot van deze paragraaf de vraag of er verschil bestaat in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen uit de diverse allochtone groeperingen. Voor Antilliaans/Arubaanse, Surinaamse en autochtone vrouwen in de leeftijdsklasse 15 tot 24 jaar geldt dat zij in vrijwel gelijke mate deelnemen aan het arbeidsproces als mannen met dezelfde leeftijd. Pas als er kinderen komen trekt een deel – vooral de lager opgeleide vrouwen – zich terug van de arbeidsmarkt. Zo is het te verklaren dat in de leeftijdsklasse 25 tot 34 jaar de participatie van vrouwen over de gehele linie geringer is dan die van 15 tot 24-jarigen. Een heel ander beeld vertonen de Turkse en Marokkaanse vrouwen. Zoals te verwachten gezien de onderwijspositie blijft hun arbeidsmarktdeelname blijft ver achter bij die van vrouwen uit de andere allochtone groepen en ook bij die van mannen. Dat geldt niet alleen voor de leeftijdsgroep 25 tot 34 jaar maar ook voor die van 15 tot 24 jaar. Daarmee lijkt het beeld bevestigd dat Turkse en Marokkaanse vrouwen relatief sterk gericht zijn op het stichten van een traditioneel gezin (vrouw als moeder en huisvrouw) (zie bijvoorbeeld Veenman, 1996, 85-88; Martens, 1999, 94-97).

Tussen 1994 en 1998 is de arbeidsmarktdeelname van Turkse en Marokkaanse vrouwen sterk gestegen. Toch heeft inmiddels nog maar ongeveer een vijfde van alle Turkse en Marokkaanse vrouwen een baan buitenshuis. Voor de autochtone vrouwen is dat zo'n 40 procent (Tesser, 1999). Opvallend genoeg echter is de deelname onder jongere Turkse en Marokkaanse vrouwen niet hoger dan bij oudere. Ook op de arbeidsmarkt doet de tweede generatie het aanzienlijk beter dan degenen die elders zijn geboren en

pas later zijn gekomen. Toch is de werkloosheid onder de tweede generatie eveneens zeer hoog.

Figuur 2.5

Arbeidsdeelname van 15-34-jarigen naar bevolkingsgroep, geslacht en leeftijd, 1994 (in procenten).

Bron: Veenman, 1996

Volgens Tesser duidt dat op een tweedeling binnen deze generatie, namelijk tussen diegenen die met een hogere opleiding betere kansen hebben en diegenen die met een lage opleiding slechte kansen hebben.

Opvallend is de hoge arbeidsdeelname van Surinaamse en Antilliaanse vrouwen. Voor een groot deel moet daarachter een culturele oorzaak worden gezocht: vrouwen worden in deze cultuur geacht (en gedwongen) economisch zelfstandig te zijn gezien de hoge mate van alleenstaand ouderschap. Bij de Turkse en Marokkaanse cultuur is het precies andersom: de vrouw hoort thuis bij de kinderen en optreden in het openbare leven is minder gewenst.

2.5 Vruchtbaarheid

Het totale vruchtbaarheidscijfer, hier gebruikt als indicator voor het gemiddeld kindertal per vrouw, van allochtone vrouwen in Nederland vertoont de laatste jaren een dalende tendens. In tabel 2.1 is de ontwikkeling in het totale vruchtbaarheidscijfer naar geboorteland van de moeder weergegeven. Anders gezegd, het gaat hier om eerste generatie moeders (dus in het buitenland geboren).

Tabel 2.1*Totaal vruchtbaarheidscijfer naar het geboorteland van de moeder, 1976-1997.*

	Turkije	Marokko	Suriname	Ned. Antillen en Aruba	Nederland
1976	5,1	8,1	1,7	-	1,5
1983	3,5	6,0	1,9	1,4	1,5
1990	3,2	4,9	1,9	1,7	1,6
1991	3,1	4,4	1,8	1,7	1,6
1992	2,9	4,3	1,7	1,7	1,5
1993	2,7	3,8	1,6	1,7	1,5
1994	2,7	3,7	1,6	1,7	1,5
1995	2,5	3,4	1,5	1,7	1,5
1997	2,6	3,4	1,6	1,6	1,6

Bron: Manting en Butzelaar (1997), Tesser (1999)

De tabel laat zien dat in de periode 1976-1997 het totale vruchtbaarheidscijfer van alle allochtone groeperingen is afgenomen. Marokkaanse vrouwen hebben nog steeds het hoogste vruchtbaarheidscijfer, Nederlandse vrouwen het laagste. Het verschil tussen Nederlandse en Surinaamse en Antilliaanse vrouwen is gering. Evenals Marokkaanse vrouwen hebben ook Turkse vrouwen een relatief hoge vruchtbaarheid. De verwachting is dat in de toekomst de vruchtbaarheid van Turkse en Marokkaanse vrouwen verder zal dalen. Daarvoor zijn drie redenen aan te voeren:

-Al sinds de komst van Turken en Marokkanen in de jaren zeventig is er sprake van een snelle daling van hun vruchtbaarheid en ontwikkelt deze zich in de richting van het Nederlandse niveau (zie Hooghiemstra en Niphuis-Nell, 1995, 71);

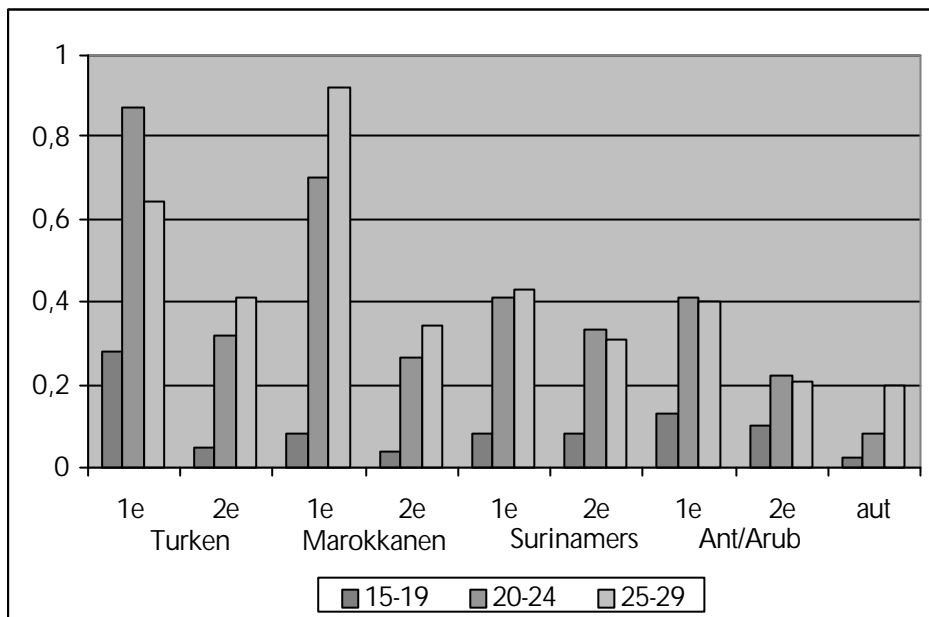
-Ook in Turkije en Marokko zelf is de vruchtbaarheid gedaald. Naar alle waarschijnlijkheid zullen nieuwe immigranten daarom een lagere vruchtbaarheid hebben dan de migranten die in het verleden naar Nederland gekomen zijn (Esveldt en Kulu-Glasgow, 1994);

-In de toekomst daalt het aantal Turkse en Marokkaanse immigranten. Deze ontwikkeling doet zich sinds 1991 voor (Tesser et al., 1996: 25). Een afname in immigratie gaat vergezeld van een afname in vruchtbaarheid, omdat de vruchtbaarheid van nieuwkomers vaak hoger is dan van hier al woonachtige allochtonen.

Ook al zal de vruchtbaarheid van Turken en Marokkanen in de toekomst waarschijnlijk verder dalen, dit wil nog niet zeggen dat hun vruchtbaarheid gelijk zal worden aan die van Nederlandse vrouwen. Een eerste indicatie is dat vooral Marokkaanse jongeren vaker hun voorkeur uitspreken voor een groot gezin dan autochtone jongeren (Beker en Merens, 1994). Een tweede reden voor een te verwachten hogere vruchtbaarheid zou gelegen kunnen zijn in een relatief lager opleidingsniveau van Turkse en Marokkaanse vrouwen. De relatie tussen opleidingsniveau en gerealiseerde vruchtbaarheid is echter gecompliceerd. Hoger opgeleide vrouwen stellen het krijgen kinderen uit wat kan leiden tot een lagere gerealiseerd kindertal, aan de andere kant is er een tendens onder hoger opgeleiden om meer kinderen dan gemiddeld te krijgen.

In het algemeen echter hebben lager opgeleiden de verwachting gemiddeld meer kinderen te krijgen dan hoger opgeleiden (De Beer en de Graaf, 1998, 11). Ook verlaten Turkse en Marokkaanse meisjes op jongere leeftijd het onderwijs dan autochtone meisjes. Bovendien stromen in verhouding nog steeds weinigen van hen door naar het hoger onderwijs (Tesser en Veenman, 1997, 48).

Figuur 2.5 Vruchtbaarheid vrouwen uit de eerste en tweede generatie, in Amsterdam, naar bevolkingsgroep en leeftijd, 1995-1997.

Bron: O en S, 1997

Volgens de 'New Home Economics' theorie zijn het met name de hoger opgeleiden die na het vertrek uit het ouderlijk huis alleen gaan wonen, samen gaan wonen, op latere leeftijd trouwen, langer wachten met kinderen krijgen of kinderloos blijven (Latten en Vinkers, 1998, 13). Gezien het opleidings- en arbeidsmarktprofiel van Turkse en Marokkaanse vrouwen mag verwacht worden dat de hogere vruchtbaarheid van jonge Turkse en Marokkaanse vrouwen ook in de nabije toekomst zal aanhouden. Naar verwachting zal het vruchtbaarheidscijfer van Surinaamse en Antilliaans/Arubaanse vrouwen in de toekomst gelijk zijn aan dat van Nederlandse vrouwen.

Voor Amsterdam zijn cijfers beschikbaar over de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid van de diverse allochtone bevolkingsgroepen. Figuur 2.6 laat recente leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers van zowel eerste als tweede generatie allochtone vrouwen in

Amsterdam zien. Omdat er nauwelijks tweede generatie allochtonen met een leeftijd ouder dan 30 jaar aanwezig zijn, worden, uit een oogpunt van betrouwbaarheid, alleen de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers van vrouwen met een leeftijd tot 30 jaar getoond. Wat opvalt is dat bij alle allochtone bevolkingsgroepen de vruchtbaarheid van de tweede generatie een stuk lager uitvalt. Dat geldt vooral voor Turken en Marokkanen. Met name is het verschil in vruchtbaarheid tussen de eerste en tweede generatie Turkse vrouwen in de leeftijdsklasse 15 tot 19 jaar spectaculair. Dat strookt

met het landelijk geconstateerde, sterk gereduceerde aantal tienergeboorten onder jonge Turkse vrouwen (Sprangers, 1998, 50). De daling van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid is het sterkst onder Turken en Marokkanen.

2.6 Huishoudensvorming

Een hogere deelname van vrouwen aan het onderwijs, langer naar school gaan, een grotere participatie op de arbeidsmarkt, een dalende vruchtbaarheid. Het zijn precies deze verschijnselen die de inleiding vormden van een veranderend patroon van huishoudensvorming vanaf de jaren zeventig (De Feijter, 1991). Voor dit onderzoek zijn deze factoren eveneens van belang: de vraag is immers of de grotere gerichtheid van met name Turken en Marokkanen op gezinsvorming ook bij de tweede generatie zal aanhouden. Deskundigen verschillen hierover van mening, zeker over het tempo waarin de veranderingen zich zullen afspelen.

Martens (1999, 31) is er duidelijk over: "Langzaam maar zeker zien we bij Turken en met name bij Marokkanen ontwikkelingen in de richting van kleiner wordende huishoudens." Volgens Dagevos et al (1999) mag dan wel het belang van een goede opleiding ook voor meisjes ingang vinden bij de Turkse en Marokkaanse groepering, het belang van moederschap en huwelijk is echter onomstreden. Zij melden ook dat bij Turkse en Marokkaanse jongens het 'kostwinners'-perspectief sterk aanwezig is: huwelijk en gezinsvorming gaan samen met een sterke oriëntatie op de arbeidsmarkt. De Turkse en Marokkaanse meisjes worden steeds meer opgevoed met een dubbel toekomstperspectief: zowel actief zijn op de arbeidsmarkt als moeder worden.

Interessant in dit verband zijn de uitkomsten van een onderzoek onder 17-49 jarige Turkse en Marokkaanse vrouwen (respectievelijk 850 en 868) van de eerste en de tweede generatie in Vlaanderen en Brussel in 1991-1993 over huishoudensvorming, kinderen krijgen enz. Lesthaeghe en Surkyn (1994) rapporteren daarover dat onder deze vrouwen zich opmerkelijke veranderingen hebben voltrokken op het terrein van de vruchtbaarheid: "vrouwen jonger dan 30 jaar hebben een uitgesproken voorkeur voor een gezin met twee kinderen."

Het is volgens de auteurs niet vanzelfsprekend dat Turkse en Marokkaanse vrouwen het West-Europese (of Nederlandse) patroon van huwelijkssluiting en gezinsvorming volgen. In dat verband wijzen zij er op dat modernisering twee kanten heeft: ten eerste het burgerlijke ideaal dat de vrouw thuis zorgt voor de kinderen dat samengaat met het islamitische van de gescheiden werelden van mannen en vrouwen en dat alleen kan bij grote welvaart. Anderzijds bestaat er in het westen het ideaal van de economisch autonome vrouw, die op de arbeidsmarkt uit de voeten kan. Dit model komt goed overeen met de stijgende opleidingsniveaus en het te gelde maken van die opleiding op de arbeidsmarkt. Terwijl het voor zowel autochtone als allochtone vrouwen moeilijk is kinderen en werk buiten de deur te combineren, is het voor Turkse en Marokkaanse vrouwen nog extra moeilijk omdat zij al op jonge leeftijd hun kinderen krijgen.

Opvallend is dan dat Lesthaeghe en Surkyn constateren dat als het niet financieel nodig is de Turkse of Marokkaanse vrouw thuis blijft, ondanks de gestegen opleiding. Men verkiest de gestegen 'opportunity costs' te dragen die verbonden zijn aan niet-werken.

Zij constateren ook dat de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen uit de tweede generatie niet navenant stijgt met de gestegen opleidingsniveaus. Van belang is ook dat zij vaststellen dat modernisering niet op alle terreinen in dezelfde mate plaatsvindt: op het gebied van het privé-leven binnen het huwelijk zoals minder kinderen, anticonceptie enz. is de verandering groot. Op andere gebieden, die betrekking hebben op de familie, de plaats van de man, de Islamitische gemeenschap, zijn de veranderingen aanmerkelijk trager, al klinkt de wens naar meer autonomie bij de jonge vrouwen duidelijk door. Voor de huishoudensvorming betekent dat in eerste aanleg weinig veranderingen.

Lesthaeghe en Surkyn treffen weinig verschil in tolerantie voor kinderloosheid aan tussen Turkse en Marokkaanse vrouwen. Verschil is er wel op dit punt met betrekking tot verblijfsduur: "Iets meer dan de helft van de in België geboren jongere (17-29 jaar, HdF) vrouwen zijn het eens met de stelling dat 'een vrouw een gelukkig leven kan leiden zonder kinderen'. Dat geldt slechts voor een kwart van hun leeftijdsgenoten die nog maar 0-9 jaar in België zijn.

Bedacht moet worden dat hieruit weliswaar een grotere tolerantie ten aanzien van kinderloosheid bij anderen uit zou kunnen spreken, het betekent niet dat uitspraken over een lager gewenst kindertal zich ook uitstrekken tot de categorie aantal gewenste kinderen is nul. Afzien van kinderen is geen gangbare optie en daarmee komen ook huishoudensvormen als alleenstaand zijn niet aan de orde.

Niet alleen daalt de vruchtbaarheid onder allochtone vrouwen, ook is in de afgelopen jaren de leeftijd waarop zij trouwen toegenomen. De ontwikkeling in het percentage gehuwde vrouwen in de periode 1992-1996 is weergegeven in tabel 2.2. Wat opvalt is dat in beide leeftijdsklassen (15 tot 29 en 30 tot 44 jaar) en bij alle bevolkingsgroepen het aandeel vrouwen dat getrouwd is, in recente jaren is afgenomen. Wel bestaan er grote verschillen tussen de bevolkingsgroepen onderling. Turkse en Marokkaanse vrouwen trouwen nog steeds op grotere schaal en ook op jongere leeftijd. Vergeleken met autochtone vrouwen zijn Surinaamse en Antilliaans/Arubaanse vrouwen minder vaak gehuwd. Waar het hier echter om gaat is de ontwikkeling dat er bij alle allochtone groeperingen minder vaak op jonge leeftijd wordt getrouwd. Ook al geldt voor Turkse en Marokkaanse vrouwen dat het percentage vrouwen dat op gemiddeld jonge leeftijd trouwt nog steeds veel groter is dan onder autochtonen, toch valt ook bij deze groepen een tendens van op latere leeftijd trouwen waar te nemen. Helaas zijn geen cijfers beschikbaar die een uitsplitsing naar generatie mogelijk maken. Op grond van het gemiddeld hogere opleidingsniveau en de gemiddeld betere arbeidsmarktpositie van tweede generatie allochtone vrouwen mag echter verwacht worden dat ook voor wat betreft de leeftijd waarop getrouwd wordt een verschil tussen de generaties waarneembaar is (gemiddeld hogere huwelijksleeftijd tweede generatie).

Als gevolg van het op latere leeftijd trouwen is de leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen voor alle bevolkingsgroepen -met uitzondering van de Antilliaanse/Arubaanse vrouwen- toegenomen. Zo waren eerste generatie Turkse vrouwen in 1990 gemiddeld nog 22 jaar bij de geboorte van hun eerste kind, in 1996 was dit bijna 24 jaar. Voor Marokkaanse en Surinaamse vrouwen was dit respectievelijk 23,5 en 26 jaar in 1990 en 25 en 27 jaar in 1996. Nederlandse vrouwen hebben gemiddeld de hoogste leeftijd bij de geboorte van hun eerste kind (29 jaar in 1996).

Tabel 2.2*Gehuwde vrouwen naar leeftijd en bevolkingsgroep, 1992 en 1996 (in procenten).*

	1992		1996	
	15-29	30-44	15-29	30-44
Turken	66	91	60	87
Marokkanen	51	91	45	86
Surinamers	24	47	20	42
Antillianen/Arubanen	15	46	10	41
Nederland	26	77	22	72

Bron: CBS (1997). Maandstatistiek van de Bevolking 1992/10, 29 en 1996/8, 15

Er is dus bij alle onderscheiden groepen sprake van een uitstel van het krijgen van kinderen. Dit is een belangrijke indicatie dat allochtonen zich aanpassen aan het Nederlandse beeld. Dat zij het qua opleiding en arbeidsmarkt beter doen zegt op zich niet zoveel. Juist de doorwerking van deze twee ontwikkelingen op het op latere leeftijd trouwen en het op latere leeftijd en minder krijgen van kinderen geeft aan dat de aanpassing in gang is gezet.

Voor de verdeling naar huishoudensvormen heeft een en ander vanzelfsprekend grote gevolgen. Uit tabel 2.3 is af te lezen dat vooral bij Turken en Marokkanen het aandeel huishoudens met kinderen aanzienlijk is, terwijl het aandeel eenoudergezinnen en alleenstaanden juist zeer laag is. Het is, gezien ook de hogere vruchtbaarheid en het inwonen van kinderen bij hun ouders of schoonouders, dan ook niet verwonderlijk dat de gemiddelde huishoudensomvang bij Turken en Marokkanen aanzienlijk groter is dan bij andere categorieën.

Tabel 2.3*Huishoudenssamenstelling naar etnische groepering (in survey SPVA-98).*

%	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
Alleenstaande	7	16	26	35	37
Partners zonder kinderen	11	12	14	13	29
Ouders en kinderen (en ander)	69	59	34	20	27
Eenoudergezin	7	6	21	26	6
Overig	5	7	5	6	2
Aantal huishoudens	1611	1471	1855	1078	1486

Bron: Martens, 1999, 30

Tabel 2.4*Huishoudensomvang naar etnische groepering in 1998, in procenten.*

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	Autochtonen
1 persoon	7	16	26	35	37
2 personen	14	17	24	25	32
3 of 4 personen	48	32	38	31	26
5 of 6 personen	26	23	11	8	5
7 of meer personen	4	13	0	1	0

Bron: Martens, 1999, 32

3 De verdeling van allochtone groeperingen over huishoudens in Amsterdam tussen 1992 en 1998

3.1 Eerste en tweede generatie allochtone jongeren in Amsterdam

Deze studie spitst zich wat betreft de huishoudensontwikkeling en woningvraag toe op Amsterdam. Om zicht te krijgen op de omvang en getalsmatige ontwikkeling van de groep allochtone jongeren worden hier cijfers van zowel de eerste als de tweede generatie over 1994 en 1997 gepresenteerd. In deze periode nam in Amsterdam de eerste generatie af tot iets meer dan 38.000. De tweede generatie daarentegen nam toe van bijna 47.000 tot ruim 55.000 (O+S, 1994 en 1997). In 1997 bestaan de jongste leeftijdsklassen (0-14 jaar) vrijwel geheel uit tweede generatie allochtonen bestaan. Dit geldt vooral voor de 0 tot 4 jarigen en in iets mindere mate voor de daaropvolgende leeftijdsklassen (5 tot 9, 10 tot 14 en 15 tot 19 jaar). Vooral de leeftijdsklasse 15 tot 19 jaar is sterk gegroeid. (O+S, 1997).

De tweede generatie jongvolwassenen (20 tot 29 jaar) is in recente jaren in rap tempo toegenomen. Op grond van hun leeftijd mag verwacht worden dat een groot deel van hen al een eigen huishouden heeft gevormd. Dat biedt ons de mogelijkheid het woongedrag van eerste en tweede generatie allochtonen met elkaar te vergelijken. Daar wordt in de volgende hoofdstukken verder op ingegaan.

Hoe ziet de omvang van de groep tweede generatie allochtonen in Amsterdam er in de toekomst uit? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn cijfers ontleend aan de bevolkingsprognose van etnische groepen in Amsterdam (O+S, 1998). Uit onderstaande tabel blijkt dat de tweede generatie allochtone jongeren in de leeftijdsklasse 0 tot 19 jaar zal toenemen van 79 procent in 1997 tot 86 procent in 2015. Deze groei gaat ten koste van die van de eerste generatie. Zoals verwacht zal de groei van de tweede generatie in de leeftijdsklasse 20 tot 29 jaar veel sterker zijn, van 19 procent in 1997 tot 59 procent in 2015. Per saldo neemt de omvang van de groep eerste generatie dus af, terwijl de tweede generatie aan belang wint. In verband met een verder voortdurende migratie naar ons land zal de eerste generatie jongeren evenwel niet verdwijnen.

Tabel 3.1

Prognose eerste en tweede generatie allochtone jongeren in Amsterdam, 1997-2015

Leeftijd	1997			2015		
	1 ^e gen (%)	2 ^e gen (%)	Totaal	1 ^e gen (%)	2 ^e gen (%)	Totaal
0-19	21	79	63.374	14	86	66.097
20-29	81	19	30.882	41	59	43.846
	38.044	56.212		27.325	82.618	

Bron: O+S (1998) Amsterdamse bevolkingsprognose 1997 (eigen bewerking)

3.2 Huishoudens

De relatie tussen bevolkingscategorieën en woningen verloopt via de huishoudens die die bevolkingsgroepen met elkaar vormen. Tussen de allochtone groeperingen bestaan er grote verschillen wat betreft de huishoudensvormen: zo behoren autochtonen de laatste decennia steeds vaker tot kleine huishoudens zonder kinderen en zien we bij Turken en Marokkanen juist een grote mate van huishoudens met kinderen en weinig alleenstaanden. Bij Surinamers en Antillianen overheerst het eenoudergezin. De vraag in deze paragraaf is of in deze typische patronen van verdeling over huishoudens veranderingen voorkomen. Immers, de waardering voor diverse huishoudensvormen is een essentieel element van culturen: het belang van kinderen, het belang van de familie, het belang van individuele ontwikkeling zijn er aan af te lezen. Tussen autochtonen en allochtonen bestaan er zoals bekend grote verschillen wat betreft huishoudensvormen. De vraag in deze paragraaf is nu of en zo ja welke veranderingen er op treden in de huishoudensvormen van onderscheiden categorieën tussen 1992 en 1998. Bovendien wordt onderscheid gemaakt tussen allochtone categorieën uit de eerste en uit de tweede generatie en naar leeftijd.

Huishoudensvorming is immers sterk verbonden met de levensloop en daarmee met de leeftijd waarop men beslissingen over het al dan niet vormen van huishoudens kan nemen.

Onze data bestaan uit het bevolkingsregister van de gemeente Amsterdam, op 1 januari 1992 en op 1 januari 1998, waarbij de leeftijd is beperkt tot de categorie 20-29 jaar.

Belangrijk is bovendien dat de nog thuiswonende kinderen en stiefkinderen in het vervolg niet zijn meegenomen. Het gaat dan in 1992 om 15417 thuiswonenden, waarvan 4526 uit de vier grootste allochtone groepen en in 1998 om 12941 kinderen en stiefkinderen, waarvan 5604 uit de Surinaamse, Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse groepering.

In tabel 3.2 is te zien dat de verdeling van de onderzochte allochtone categorieën over de huishoudens nogal uiteenloopt. Opvallend is dat de afname van de omvang van de eerste generatie allochtonen met circa 7000 personen niet wordt gecompenseerd door de groei van de tweede generatie met bijna 4400 personen. Ook inclusief de thuiswonende kinderen erbij, is er geen sprake van een stijging van de groep 20-29 jarige allochtonen tussen 1992 en 1998. Voor een onbekend deel kan het hier gaan om administratieve veranderingen: zo is er een beter overzicht van woonpanden en daarin wonende huishoudens en bovendien heeft de invoering van de z.g. Koppelingswet wellicht tot een andere omvang geleid.

Het is niet verwonderlijk dat bij de autochtonen het aandeel huishoudens met kinderen verreweg het laagst is en dat dit aandeel verder daalt tussen 1992 en 1998. De verklaring is te vinden in uitstel tot later leeftijd dan wel afstel van kinderen krijgen in deze leeftijdsgroep, dan wel in de selectieve migratie die ervoor zorgt dat met name autochtonen met kinderen de stad verlaten (zie bijv. Bootsma, 1998)

Kijken we naar het aandeel alleenwonende alleenstaanden, dan is dat aandeel weliswaar groot, maar niet veel veranderd in de jaren negentig.

Bij Surinamers en Antillianen is het aandeel juist wel gegroeid en komt het een eind in de buurt van het niveau van de autochtonen.

Ook bij Turken en zeker bij de Marokkanen is er een grote groei van het aandeel alleenstaanden te zien tussen 1992 en 1998. Ze bereiken echter nog lang niet de niveaus van de autochtonen.

Nadere beschouwing van deze stijging laat zien dat vooral de leden van de eerste generatie hieraan hebben bijgedragen. Bij Turken van 3,8 naar 5,5% voor generatie een, terwijl voor generatie twee zelfs een daling van 14,2 naar 10% optreedt. Bij Marokkanen verloopt het proces vrijwel hetzelfde.

Deze ontwikkeling is niet goed verklaarbaar vanuit de stelling dat de tweede generatie zich meer aan het autochtone niveau zou aanpassen. Vooraleer daar verder op in te gaan, moet bedacht worden dat hier ook nog een leeftijdeffect zou kunnen optreden: in 1998 is het aandeel van de tweede generatie gestegen in de gehele categorie en de tweede generatie is daarbinnen jonger dan de eerste (zie tabel 3.3).

Nu kunnen we zien dat in alle gevallen het aandeel van de 20-29 jarigen dat in een huishouden met kinderen verblijft is gedaald van generatie een op generatie twee, maar dat dat niet het geval is tussen 1992 en 1998. Het aandeel alleenwonende alleenstaanden is eveneens verschillend per generatie en leeftijd maar ook niet voor de periode 1992 en 1998. (Hier moet ook bedacht worden dat het aantal Turken en Marokkanen in generatie twee en leeftijd 25-29 in 1992 zeer gering is.)

Hoe dan ook, er is geen sprake van een afname van het aandeel huishoudens met kinderen tussen 1992 en 1998. Er is evenmin sprake van een toename van het aandeel alleenstaanden in de tijd, behalve bij Marokkanen van de eerste generatie.

Als onze these van de aanpassing aan de autochtone normen dan zo te zien niet opgaat, wat zou er dan aan de hand kunnen zijn?

3.3 De these van de inhaaloperatie

Uit de vorige tabellen blijkt dat binnen met name de Turkse en Marokkaanse gemeenschap nog niet de huishoudensvormen in die mate voorkomen, die vanuit de aanpassingshypothese voor de hand zouden liggen. In tegendeel, het lijkt wel of ze er verder vanaf komen te staan: er is immers sprake van een toename van het aandeel huishoudens met kinderen. Wellicht is hier sprake van een inhaaloperatie, namelijk die waarbij de ideale huishoudensvorm (huwelijk met kinderen) nog niet bereikbaar was en men noodgedwongen zijn toevlucht zocht tot andere vormen zoals inwonen bij familie, met meerdere alleenstaanden een woning delen en dergelijke. Uit de aandelen 'Overige combinaties' zou een dergelijke ontwikkeling afgeleid kunnen worden. In alle allochtone categorieën ziet men het aandeel 'overige combinaties' drastisch afnemen tussen 1992 en 1998. Nu komt dit voor een deel omdat de gemeentelijke diensten nauwkeuriger hebben vastgesteld of zich op één adres meerdere woningen en dus huishoudens bevinden. Het grootste deel heeft echter ongetwijfeld te maken met het beëindigen van woonsituaties en het zelf een huishouden vormen. Het gaat om grote verschillen: zo woont bijna een derde van de Turken en Marokkanen van 20-29 jaar in 1992 in een dergelijke 'overige combinatie'. In 1998 is dat deel gedaald tot minder dan een kwart, maar is het bij de tweede generatie aanzienlijk hoger. Ligt het niet voor de hand te denken dat langer verblijf en betere omstandigheden het mogelijk maken om te doen wat het ideaal is, namelijk een gezin met kinderen vormen?

Als dat zo is, moet de voorgaande hypothese van de aanpassing zelf aangepast worden. De situatie waarin Turken en Marokkanen verblijven begint steeds meer overeenkomsten te vertonen met die van de Nederlanders in de jaren vijftig: het ideaal van het huwelijk, een lage leeftijd waarop het eerste kind wordt geboren en een hoge huwelijksvruchtbaarheid. Inwonen bij ouders komt na de oorlog regelmatig voor. Als de welvaart begint te stijgen, wordt voor meer en meer Nederlanders het ideaal van het geïndividualiseerde gezin van twee generaties, ouders en kinderen, 'het moderne westers gezin' zoals Kooy (1975) dat noemt, werkelijkheid.

Ook toen speelden materiële randvoorwaarden een belangrijke rol: er was woningnood, er was vooral gebrek aan geld om een zelfstandig huishouden te onderhouden. Pas veel later, eind jaren zestig, maar vooral sinds het midden van de jaren zeventig begint in Nederland het huwelijksideaal aan kracht te verliezen. De opkomst van het jonge kleine huishouden, alleenstaand of twee personen, zonder kinderen, begint. Voor de huishoudensamenstelling in de steden is het de belangrijkste ontwikkeling van na de oorlog: steden verliezen enorme aantallen inwoners, de gemiddelde woningbezetting daalt tot iets meer dan twee.

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat aan tal van factoren die in Nederland altijd in verband worden gebracht met het kleiner worden van huishoudens zo langzamerhand ook door de allochtonen wordt voldaan. De huishoudens worden ook kleiner. Dat komt voorlopig echter voornamelijk door een daling van de vruchtbaarheid, niet door een toename van het aandeel huishoudens zonder kinderen. Lesthaeghe en Surkyn lieten zien dat zelfs een groeiende arbeidsmarktparticipatie niet tot andere huishoudensvorming leidt. Aanpassing aan het autochtone niveau zou daarom nog wel even op zich kunnen laten wachten. Het is zelfs denkbaar dat die aanpassing niet plaatsvindt als de culturele verandering in termen van acceptatie van kinderloosheid e.d. niet meegaat met de economische veranderingen en zeker als die laatste niet of onvoldoende plaatsvinden.

Voor Amsterdam kunnen we aan het eind van dit hoofdstuk vaststellen dat de aanleiding voor dit onderzoek, de afwijkende huishoudensvormen van allochtonen aan het eind van de jaren tachtig, ook aan het eind van de jaren negentig nog steeds bestaat, ondanks een groter aandeel van de tweede generatie in de allochtone groeperingen. In het volgende hoofdstuk zullen we zien wat dat betekent voor de spreiding van deze categorieën over de stad.

4 De verdeling van allochtone groepen over de stad

4.1 De buurtindeling

De vraag die zich nu voordoet is of de allochtone groepen die hier zijn onderscheiden zich anders op de woningmarkt, in dit geval van Amsterdam gedragen in de jaren negentig. We vergelijken de leden van allochtone groeperingen, onderscheiden naar leeftijd 20-24 en 25-29 jaar, naar eerste of tweede generatie en op 1 januari 1992 en 1 januari 1998 naar soort huishouden waar ze zich in bevinden en naar de buurt waarin ze wonen.

De data zijn afkomstig uit het Amsterdamse bevolkingsregister, de definities van allochtone groepen, generaties e.d. zijn eerder gegeven.

In navolging van Van Kempen (1992) en Hoogvliet (1992) hebben we de Amsterdamse woningmarkt als volgt ingedeeld:

- binnenstad
- vooroorlogse hoge status
- rest 19^e eeuw
- 1906-1930
- 1931-1945
- vroeg naoorlogs
- jaren zestig
- bouw vanaf de jaren zeventig

Iedere buurtcombinatie is ingedeeld in een van deze categorieën, waarbij vanzelfsprekend rekening is gehouden met nieuwbouw die sinds de opname van Van Kempen heeft plaatsgevonden, zoals in het Oostelijk Havengebied, Sloten en dergelijke.

Op het kaartje van figuur 4.1 is te zien hoe de stad is ingedeeld in een achttal gebieden, vertrekkend vanuit de binnenstad via Zuid en de 19^e eeuwse wijken naar de ring 20-40 en dan naar de naoorlogse stad, vroegnaoorlogs en jaren zestig naar recenter gebouwde wijken.

Iedereen weet dat de bevolking waar we het hier over hebben ongelijk over deze wijken verdeeld is. Dat hangt af van de soort woningen, hun grootte en hun prijs, hun toegankelijkheid voor woningzoekenden, maar ook van de woonomgeving en van de locatie ten opzichte van centrum en stations en uitvalswegen.

4.2 De verdeling over de stad

Tabel 4.1 laat de verdeling van de allochtone categorieën zien over de onderscheiden gebieden in 1992 en 1998.

Duidelijk is dat bij Surinamers en Antillianen de nieuwere wijken oververtegenwoordigd zijn: Zuidoost speelt daarbij een grote rol. Turken en Marokkanen komen vooral voor in de wijken van voor de oorlog en die van net na de oorlog. In het centrum en Oud-Zuid komen weinig Surinamers en Antillianen, Turken en Marokkanen voor.

Bekend is dat ook de verschillende huishoudenstypen die we onderscheiden ongelijk over de stad verdeeld zijn: huishoudens met kinderen vaker aan de rand van de stad, kleine huishoudens vaker in de binnenstad en 19^e eeuwse wijken.

In dit hoofdstuk wordt nagegaan welke veranderingen in locatie de naar allochtone groep onderscheiden personen en de huishoudens waarin ze verkeren, laten zien. Daarbij is het uitgangspunt dat huishoudenvorm weliswaar een belangrijke rol speelt bij de locatiekeuze, maar dat ook preferenties qua locatie een rol spelen. Uit tabel 4.2 is te zien dat grote aantallen jongere Turken en Antillianen en mindere mate ook Marokkanen en Surinamers geen voorstander zijn van het bij elkaar wonen in concentratiewijken.

Tabel 4.2

Het percentage huishoudens met een (sterke) afkeur van het wonen in concentratiewijken naar allochtone groepering en leeftijd.

Leeftijd	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen
17-24	59	34	27	56
25-34	58	30	44	56
Totaal	58	28	39	59

Bron: Martens, 1999. 75

In een vorig hoofdstuk hebben we gezien dat bij Turken en Marokkanen tussen 1992 en 1998 veranderingen zijn opgetreden in de huishoudens waar de eerste en tweede generatie voorkomen. Of er ook sprake is van andere locaties per soort huishouden komt nu aan de orde.

Uit de vergelijking tussen 1992 en 1998 wordt duidelijk dat het aandeel van de allochtone groepen, behalve Antillianen, in binnenstad en vooroorlogse hoge statuswijken terug is gelopen.

Ten eerste is het aandeel 20-29 jarigen dat in de 19^e eeuwse wijken woont teruggelopen van 20,6% tot 18,7%. Daarbij is het extra opmerkelijk dat in die wijken de aandelen van Turken en Marokkanen van respectievelijk 15,8% en 22,7% zijn gedaald tot respectievelijk 10,5% en 16,1% in 1998.

Opmerkelijk is eveneens dat, gezien de grotere woningen in de buurten uit de periode 1906 tot 1945, het aandeel Turken en Marokkanen ook in die wijken is teruggelopen, van respectievelijk 51% en 45,2% in 1992 tot respectievelijk 44,3% en 43,6% in 1998. De consequentie van het voorgaande is dan de sterke toename van deze categorieën in de wijken van na de oorlog, vooral die van net na de oorlog: van respectievelijk 16,2% en 13,5% in 1992 naar 25,1% en 22,4% in 1998. Ook de aandelen in de wijken van de jaren zestig groeien. Het aandeel in de nieuwbouw vanaf de jaren zeventig blijft laag.

De veranderingen tussen 1992 en 1998 zijn het gevolg van de samenstelling qua huishouden per allochtone groep en mogelijke veranderingen van locatie per soort huishouden.

Het volgende overzicht moet daarover uitsluitsel geven. We beperken ons voor de overzichtelijkheid nu tot slechts de categorie Surinamers en Antillianen samen, Turken

en Marokkanen aan de etnische kant en tot 'huishoudens met kinderen', en 'alleenwonende alleenstaanden' aan de huishoudenskant.

Uit de tabellen 4.3 en 4.4 komt het beeld naar voren dat de veranderingen zoals die voor de gehele allochtone groep optraden, over het algemeen niet specifiek afwijken per onderscheiden huishoudenstype. Toch is opvallend dat Surinaamse en Antilliaanse huishoudens met kinderen in 1998 vaker worden aangetroffen in de wijken van de ring 20-40, terwijl in de andere wijken de verschillende huishoudensvormen niet verschillen.

Bij Turken en Marokkanen is het nu opvallend dat alleenstaanden in veel geringere mate voorkomen in centrum en vooroorlogs met hoge status, en dat het aandeel in de overige 19^e eeuwse wijken eveneens afneemt, vooral ook van Marokkaanse huishoudens met kinderen. In het oog springend is de afname van huishoudens met kinderen in ring 20-40, terwijl Marokkaanse alleenstaanden daar juist vaker worden aangetroffen. Beide groepen groeien hard in de wijken van na de oorlog, terwijl ze in de wijken na 1970 geen groei of zelfs een daling laten zien.

Wat de generaties betreft, is het vooral de tweede generatie die verantwoordelijk is voor de locatieveranderingen die tussen 1992 en 1998 worden geconstateerd.

De tijd speelt zelf echter ook een rol. Zo is er voor beide generaties een afname van het aandeel in de binnenstad en de vooroorlogse hoge statuswijken en zeker voor de 19^e eeuwse wijken voor alle categorieën tussen 1992 en 1998. De daling van het aandeel in de ring 20-40 bij Marokkanen, maar vooral bij Turken is echter wel grotendeels aan de eerste generatie toe te schrijven. Opvallend is ook dat bij de Surinamers en Antillianen de afname in de nieuwbouw voor de tweede generatie groot is; voor 1992 en 1998 maakt dit echter nauwelijks verschil.

Ook bij de alleenwonende alleenstaanden is er bij Surinamers en Antillianen een groot verschil in het aandeel dat woont in nieuwe wijken. Terwijl van de eerste generatie alleenstaanden daar bijna de helft woont, is dat voor de tweede generatie ongeveer een vijfde. Ook al is de tweede generatie Surinamers en Antillianen vaker te vinden in de 19^e eeuwse wijken, zowel van generatie een als van generatie twee neemt het aandeel in deze wijken af tussen 1992 en 1998. Dat geldt niet zozeer voor de ring 20-40, waar het aandeel van de eerste generatie afneemt, maar dat van de tweede generatie niet.

Bij de Turken is het verhaal voor binnenstad en vooroorlogse hoge statuswijken vergelijkbaar met dat voor Surinamers en Antillianen, in de overige 19^e eeuwse wijken zien we vooral een afname van de eerste generatie tussen 1992 en 1998. In de ring 20-40 begint het verschil tussen generaties echt op te vallen: het aandeel van de eerste generatie daalt, zowel bij Turken als bij Marokkanen, het aandeel van de tweede generatie stijgt, vooral bij Marokkanen. Het meest opvallend van de hele tabel is de forse stijging in de naoorlogse wijken, voor zowel Turkse als Marokkaanse alleenwonende alleenstaanden. In de nieuwbouw tenslotte zijn met name de tweede generatie Turken en Marokkanen in 1998 minder goed vertegenwoordigd dan in 1992.

5 Geboren en import-Amsterdammers

Tot nu toe lag de nadruk op de allochtone groeperingen, waarbinnen een aanzienlijke heterogeniteit qua huishoudens en locaties in werd geconstateerd. Door deze nadruk dreigt het gevaar dat de autochtonen als een homogeen geheel worden beschouwd. Voor een beter begrip van de veranderingen van de bevolkingssamenstelling per wijk ligt het voor de hand ook de autochtonen nader te bekijken op het punt van heterogeniteit qua huishoudensvorming en woonlocatie.

Amsterdam wordt, zoals veel steden met veel opleidingsmogelijkheden en een goedkope woningvoorraad, gekenmerkt door een grote instroom van jongeren die van buiten de stad komen om er te gaan studeren, werken, wonen en relaties te vormen.

Daarnaast hebben veel autochtonen in het verleden de stad verlaten, zeker als het om gezinnen (in wording) ging, om in de suburbs en groeikernen kinderen te krijgen. In de leeftijdsverdeling van autochtonen ontbreken de 30-55 jarige autochtonen grotendeels en dat geldt ook voor hun kinderen. Voor een deel komen de jongeren weer terug naar de stad. Voor een kleiner deel zijn de autochtone ouders en hun kinderen in de stad gebleven. In de groep 20-29 jarige autochtonen komen we dus beide groepen tegen.

In dit deel gaan we de beide groepen, de autochtone Amsterdammers die in de stad geboren zijn vergelijken met de autochtone import-Amsterdammers.

Tabel 5.1

De aantallen autochtone geboren en import-Amsterdammers naar leeftijd in 1992 en 1998.

geboren	jaar		Import	jaar	
	1992	1998		1992	1998
20-24 jr	7210	3305	20-24 jr	22112	15652
25-29 jr	14887	9125	25-29 jr	34123	34605
Totaal	22097	12430	Totaal	56235	50257

Het eerste dat opvalt is dat het aantal van beide groepen tussen 1992 en 1998 sterk daalt, vooral dat van de geboren Amsterdammers wordt bijna gehalveerd, zeker in de leeftijdsgroep 20-24 jaar. In totaal tellen de autochtone twintigers zo'n 15000 personen minder in 1998.

Bovendien valt op dat in 1998 het aantal autochtone Amsterdammers dat niet in de stad is geboren deze leeftijden 4 x zo groot is als dat van degenen die wel in de stad zijn geboren.

Het ligt voor de hand dat geboren autochtone Amsterdammers en import-autochtonen zich in geheel andere huishoudensvormen bevinden. Binnen de ene categorie is de groep die al een carrière op de arbeidsmarkt heeft gemaakt, een relatie- en wooncarrière is begonnen zeer waarschijnlijk groter als onder de import, die juist grotendeels voor een opleiding is gekomen en daarom carrières op het punt van relatievorming en vruchtbaarheid, arbeidsmarkt en wonen heeft uitgesteld.

Uit tabel 5.2 wordt duidelijk dat de geboren Amsterdammers zoals gesteld in beide leeftijdsgroepen en op beide meetpunten aanzienlijk meer huishoudens met kinderen tellen en eveneens paren zonder kinderen.

Tabel 5.2

De verdeling van 20-29 jarige autochtone geboren en import-Amsterdammers per huishoudentype over delen van de stad in 1992 en 1998.

cat.	jaar	huish. type	deel van de stad						
			binnst + voh	rest 19 ^e	06-45	45-70	vanaf 70	totaal	abs.
import	1992	hhmk	13,4	13,0	32,7	19,6	21,3	100,0	3448
		1 allst	25,7	31,4	26,6	7,3	9,0	100,0	17754
		2 allst	21,8	24,6	33,5	10,0	10,0	100,0	17437
	1998	hhmk	13,9	12,9	32,8	21,4	19,2	100,0	2377
		1 allst	25,5	28,4	30,0	9,0	7,1	100,0	14955
		2 allst	21,6	21,4	36,2	11,5	9,4	100,0	19067

cat.	jaar	huish. type	deel van de stad						
			binnst + voh	rest 19 ^e	06-45	45-70	vanaf 70	totaal	abs.
'geboren	1992	hhmk	6,4	8,2	37,5	28,7	19,4	100,0	3960
		1 allst	15,0	23,2	38,1	15,6	8,1	100,0	7510
		2 allst	9,8	15,3	40,0	21,9	13,0	100,0	6392
	1998	hhmk	6,7	6,5	37,9	29,5	19,4	100,0	2161
		1 allst	15,0	22,9	34,6	19,6	7,9	100,0	4463
		2 allst	9,5	15,8	37,7	24,3	12,7	100,0	3865

De geboren Amsterdammers behoren veel minder vaak tot complexere huishouden zoals '3 of meer alleenstaanden' of 'overige combinaties' dan de import-Amsterdammers. Opvallend is echter eveneens dat voor alle leeftijdsgroepen en beide onderscheiden soorten Amsterdammers het aandeel dat behoort tot huishoudens met een of twee alleenstaanden flink stijgt tussen 1992 en 1998.

Kijken we dan naar de verdeling over locaties en beperken we ons tot huishoudens met kinderen, alleenwonende alleenstaanden en huishoudens met twee alleenstaanden, dan ontstaat het volgende beeld (zie tabel 5.3). De verschillen tussen beide categorieën zijn groot, let ook op de afname in absolute aantallen. De veranderingen van 1992 tot 1998 zijn daarentegen niet opvallend groot. Er is een afname van de import alleenstaanden in de 19^e eeuwse wijken en een toename van dezelfde groep alleenstaanden in de ring 20-40. Bij de geboren Amsterdammers zien we juist voornamelijk een afname van de alleenstaanden in de ring 20-40 en een toename in de naoorlogse wijken. Per saldo

neemt het aandeel van import-Amsterdammers in de ring 20-40 toe van 28,3% naar 32,0%, terwijl dat van de geboren Amsterdammers in deze wijken afneemt tussen 1992 en 1998 van 38,1% naar 35,8%. Geen van de beschouwde categorieën vertoont een stijging in de 'nieuwe' gebieden. Niet te zien in de tabel is het gegeven dat in de hoge statuswijken weinig geboren Amsterdammers voorkomen en dat ook in het centrum zelf het aandeel van Amsterdammers die in de stad geboren zijn veel lager is dan dat van de autochtonen die later in de stad zijn komen wonen.

Vergelijken we deze uitkomsten met de tabellen 4.3 en 4.4 waar voor de allochtonen de verdeling over de stad voor huishoudens met kinderen en voor alleenstaanden is weergegeven dan ontstaan interessante verschillen en overeenkomsten.

Zowel de geboren Amsterdammers van 20-29 jaar als hun vier onderscheiden allochtone groepen leeftijdsgenoten verliezen terrein in de binnenstad en zuid en vooral ook in de 19^e eeuwse wijken. Het gaat dan niet alleen om huishoudens met kinderen, hun aandeel daalt sterk, maar ook om alleenstaanden.

Ook het aandeel van de alleenstaande import-Amsterdammers neemt af in de 19^e eeuwse wijken.

Opvallende verschillen zijn te zien wat de verdeling betreft van wijken waar groei of krimp van de respectieve aandelen optreedt. De ring 20-40 laat een groei zien van alleenstaande jonge import-Amsterdammers, maar een verlies van alleenstaande geboren Amsterdammers, van alleenstaande Surinamers en Antillianen. Het aandeel Turkse en Marokkaanse huishoudens met kinderen in de wijken van voor de oorlog neemt eveneens af.

De groei van de aandelen huishoudens met kinderen met kinderen en van alleenstaanden is opvallend sterk in de wijken van na de oorlog. Deze opmerking gaat op voor alle onderscheiden groeperingen.

In de wijken van na 1970 blijken behalve bij de Surinamers en Antillianen geen grote aandelen huishoudens gevonden te worden.

6 Conclusie

Uit de hoofdstukken 2 en 3 blijkt dat met name de Turkse en Marokkaanse twintigers nog lang niet de huishoudensvormen laten zien die bij hun autochtone leeftijdgenoten het meest voorkomt. Huwelijksluiting en gezinsvorming op jonge leeftijd vormen bij deze groeperingen een overheersend ideaal, een ideaal dat zodanig sterk lijkt dat het aandeel huishoudens met kinderen in de jaren negentig zelfs is gestegen in de gemeente Amsterdam. Het aandeel alleenstaanden is en blijft gering, ook onder de jongeren van de tweede generatie. In de jaren negentig lijkt er bij de categorie Turken en Marokkanen sprake van gezinsindividualisering, wat tot uiting komt in het lagere aandeel inwoningen. Daarmee verloopt het proces van huishoudensvorming ongeveer parallel aan wat de Nederlandse samenleving liet zien in de jaren vijftig: een sterk huwelijksideaal tot uiting komend in de huwelijksboom. Er wordt zoveel gehuwd dat er te weinig woningen zijn om ieder gezin zelfstandig te laten wonen. Inwonen bij ouders of schoonouders komt vaak voor. Of de fase die Nederland veel later inging, in de jaren zestig en vooral zeventig, ook voor de Turkse en Marokkaanse groepering zal optreden, is zeer de vraag. Weliswaar daalt de vruchtbaarheid in een snel tempo en is er een stijgende participatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt van vrouwen, het kiezen voor een carrière op de arbeidsmarkt ten koste van een gezinscarrière lijkt toch weinig populair. Dat zal wellicht veranderen, het tempo waarmee zal afhangen van de relatieve aantrekkingskracht van de eigen cultuur, gericht op familie en de eigen groep, en van de openheid van de overheersende Nederlandse cultuur voor bijvoorbeeld vrouwelijke werknemers van Turkse en Marokkaanse origine.

De spreiding van allochtonen over de stad in de jaren negentig laat een sterke daling zien van het aantal jongeren in de binnenstad en in Zuid. Ook in de overige 19^e eeuwse wijken vinden we in 1998 minder Turkse en Marokkaanse jongeren dan in 1992, zowel in relatief als in absoluut opzicht.

In de wijken met de grotere woningen in de ring 20-40 zouden we dan meer Turkse en Marokkaanse jongeren verwachten. Dat is echter niet het geval. Omdat het aantal Turkse en Marokkaanse alleenstaanden relatief gering blijft, lopen de aandelen van deze bevolkingsgroepen in de ring 20-40 terug.

Bij de autochtonen zien we ten eerste een sterke daling van het absolute aantal 20-29 jarigen. Tussen 1992 en 1998 neemt hun aantal af van 78000 tot 63000. Bovendien verandert de spreiding over de stad van deze categorie. Het aandeel in binnenstad en Zuid is constant, in de 19^e eeuwse wijken neemt hun aandeel echter af. De groei van deze categorie is te vinden in de ring 20-40 voor wat betreft de alleenstaanden en voor de 'echte' Amsterdammers in de wijken gebouwd tussen 1945 en 1970.

Als de cijfers die hier gepresenteerd zijn het begin van een trend voorstellen, kan gesteld worden dat Amsterdam in toenemende mate een ontwikkeling laat zien waarbij de huishoudens met lagere inkomens, en daar horen de meeste 20-29 jarige allochtonen en ook geboren Amsterdammers toe, op grotere afstand van het centrum, aan de rand van de oude stad terecht komen. De groei in de wijken van na de oorlog is spectaculair te noemen. Het is ofwel het gevolg van het minder aantrekkelijk vinden van de oudere wijken, hetzij van het minder toegankelijk worden van die wijken voor lagere

inkomens. Voor huishoudens met kinderen zou men nog kunnen stellen dat de woningvoorraad in de betreffende wijken niet optimaal is, maar het voor kleine huishoudens typisch geschikt geachte woonmilieu van de 19^e eeuwse wijken leidt er evenmin toe dat het aandeel alleenwonende alleenstaanden uit de leeftijdsgroep 20-29 jaar daar toeneemt. Tussen 1992 en 1998 nam het aantal alleenwonende alleenstaanden daar af van 8000 naar 6000 autochtonen en van 700 naar 600 allochtonen. Sommige delen van de oudere stadsdelen trekken meer en meer hogere inkomensgroepen aan. Het wordt interessant te volgen welke beleidsconsequenties uit deze ontwikkelingen getrokken gaan worden.

Bijlage 1

Eerste en tweede generatie

In het bevolkingsregister worden zeven etnische groepen onderscheiden die samen de allochtone bevolking van de stad vormen: de Surinamer, de Antillianen, de Turken, de Marokkanen, de Zuid-Europeanen, degenen afkomstig uit niet-geïndustrialiseerde en die uit geïndustrialiseerde landen. De laatste worden niet tot de etnische minderheden gerekend. In dit onderzoek worden de vier grootste apart bekeken, waarbij Surinamers en Antillianen, inclusief Arubanen tot een categorie worden gerekend. Op het punt van huishoudensvorming en woonlocatie zijn deze twee vergelijkbaar. Daarnaast worden Turken en Marokkanen onderscheiden.

Tot de eerste generatie wordt gerekend die personen die in het buitenland zijn geboren, tot de tweede generatie die personen die in Nederland zijn geboren en een vader en/of moeder hebben die in het buitenland is geboren.

Omdat het in dit onderzoek onder andere gaat om de vraag of er sprake is van verandering van gedrag wat betreft huishoudensvorming en woonlocatie, en daarbij verondersteld wordt dat een langer blootstaan aan de invloed van de Nederlandse samenleving een proces van verandering versterkt zijn hier ook personen die formeel tot de eerste generatie behoren, maar voor hun zesde jaar in Nederland zijn binnengekomen, ook tot de tweede generatie gerekend. Deze z.g. onderinstromers hebben hun schoolopleiding volledig in Nederland doorlopen. Een andere reden om deze onderinstromers tot de tweede generatie te rekenen is dat het aantal tweede generatie Turken en Marokkanen in 1992 in de leeftijd 20 tot 30 jaar nog bijzonder gering is.

Tabel B.1

Aantal 20-29 jarige allochtonen in Amsterdam naar afkomstgeneratie, voor en na toevoeging van onderinstromers.

	Zonder onderinstroom		Met onderinstroom	
1992				
1 ^e generatie	42410	31,7%	40958	30,6%
2 ^e generatie	12895	9,6%	14347	10,7%
Autochtonen	78333	58,6%	78333	58,6%
1998				
1 ^e generatie	37345	32,8%	33965	29,9%
2 ^e generatie	13575	11,9%	16955	14,9%
Autochtonen	62856	55,2%	62586	55,2%

Deze correctie heeft plaatsgevonden door de te rekenen met de verblijfsduur in de stad: 20-24 jarigen die minimaal 17 jaar in de stad wonen, zijn tot de tweede generatie gerekend, evenals de 25-29 jarigen die minimaal 22 jaar in de stad wonen. Daarnaast is er in de eerste generatie een groot aantal personen dat korter dan 17 of 22 jaar in Amsterdam woont en dat niet afkomstig is uit het buitenland, maar uit de rest van

Nederland. Daarvan is onbekend hoeveel jaar die al in Nederland zijn. Voorzichtigheidshalve hebben we ze niet tot de tweede generatie gerekend, maar in de eerste gelaten.

Deze operatie levert de volgende tabel op: (het gaat hier om de totale bevolking van de leeftijdsgroepen 20-29 jaar, dus hier in zijn de kinderen en stiefkinderen die bij de analyse van huishoudens worden uitgesloten nog wel meegerekend).

Tabel B.2

De aantallen Surinamers/Antillianen, Turken en Marokkanen van 20-29 jaar in Amsterdam in 1992 en 1998 naar generatie.

	Surinamers/ Antillianen	Turken		Marokkanen		
		1992	1998	1992	1998	1992
Gen. 1						
20-24 jr	5088	3081	2976	1733	3638	2625
25-29 jr	7603	5596	4057	3015	4017	4227
Totaal 1 ^e gen	12691	8677	7033	4748	7655	6852
Gen. 2						
20-24 jr	2584	3412	417	1411	373	2187
25-29 jr	1316	2946	39	540	26	524
Totaal 2 ^e gen	3900	6358	456	1951	399	2711

Bijlage 2

Huishoudens

Huishoudens zijn altijd moeilijk af te leiden uit de bevolkingsstatistiek, omdat de wijze waarop mensen met elkaar samenwonen en de relaties die zij met elkaar hebben, niet altijd even helder zijn. In ons geval maken we gebruik van twee kenmerken, namelijk gezinsverhouding en samenlevingsvorm die in combinatie zo goed mogelijk informatie geven over het soort huishouden waarin de beschouwde personen zich bevinden.

Het kenmerk gezinsverhouding laat zich indelen in de categorieën:

A1 gezinshoofd met echtgenote

A2 gezinshoofd met echtgenote en kinderen

A3 gezinshoofd met kinderen

A4 alleenstaand persoon

A5 echtgenote

A6 kind

A7 stiefkind

Hiervan hebben we kinderen en stiefkinderen buiten beschouwing gelaten, omdat die nog niet zelfstandig een huishouden hebben gevormd.

Het kenmerk bewoningstype is verdeeld over de categorieën

B1 echtpaar zonder kind

B2 echtpaar met kinderen

B3 eenouder met kinderen

B4 alleenwonende alleenstaande

B5 alleenstaande en eenouder

B6 twee alleenstaanden

B7 drie of meer alleenstaanden

B8 overige combinaties

B9 postadres

Deze laatste zijn verder buiten beschouwing gelaten. Hun aantal (resp 3 en 513) is ook klein.

Op grond van een kruising van de twee kenmerken onderscheiden we de volgende huishoudenstypen:

Huishoudens met kinderen: $B2 + B3 + B6 + (B5 + A2) + (B5 + A3)$

Huishoudens zonder kinderen: $B1 + (B5 + A1)$

1 Alleenstaande: B4

2 Alleenstaanden: B7

3+ Alleenstaanden: B8

Overige combinaties: $(B5 + A4) + (B5 + A5)$

De opgenomen bewoners van Amsterdam zijn dus allen tussen 20 en 30 jaar oud, ze maken deel uit van huishoudens waarin ze niet kind of stiefkind zijn en postadressen zijn buiten beschouwing gelaten

Tabel B.3. geeft de precieze aantallen:

Tabel B.3

De 20-29 jarige Amsterdammers naar huishoudenscategorie in 1992 en 1998.

Huishoudenscategorie		1992		1998
Huishoudens zonder kinderen	9097	6,8	5221	4,6
Huishoudens met kinderen	20698	15,5	17332	15,3
1 alleenstaande	34316	25,7	29651	26,2
2 alleenstaanden	34613	25,9	34586	30,5
3 of meer alleenstaanden	19479	14,6	17414	15,4
Overige huishoudens	15429	11,5	9041	8,0
Totaal	133632	100,0	113245	100,0

In de data-analyse en in de overzichten in de tekst laten we de overige combinaties en de situatie met 3 of meer alleenstaanden buiten beschouwing, zodat huishoudens met kinderen, huishoudens zonder kinderen en huishoudens met alleenstaanden die al dan niet ongehuwd samenwonen resteren.

Bijlage 3

De verdeling over de buurten

Voor 1992 en 1998 zijn persoonsgegevens beschikbaar van de 20-29 jarigen, waarbij om privacyredenen de adresaanduiding is gereduceerd tot de buurten waarin men woont. Hier zijn die buurten gecombineerd op het niveau van zones die een enigszins homogene woningsamenstelling hebben, zonder in een moeilijk te hanteren aantal eenheden uit een te vallen. Bovendien moet het gaan om herkenbare en aaneengesloten locaties. De indeling van Van Kempen (1992) in binnenstad, vooroorlogs met hoge status, rest 19^e eeuw, periode 1906-1930, periode 1931-1945, vroeg naoorlogs, jaren zestig en nieuw is overgenomen als basis voor een verdere indeling. Zijn indeling dateert immers van eind jaren tachtig, waarna nog heel wat tot dan toe niet bewoonde locaties voorzien zijn van woonbebouwing. De buurten waar het hier over gaat zijn tot de categorie 'nieuw' gerekend. Buurten waarin weinig woningen staan, zoals industriegebied en het landelijk gebied zijn buiten beschouwing gelaten bij de verdeling van mensen over buurten.

De indeling leidt tot de volgende verdeling van de personen van 20-29 jaar over Amsterdam in 1992 en 1998:

Tabel B.4

De verdeling van de bevolking van 20-29 jaar over de onderscheiden gebieden per 1 januari 1992 en 1 januari 1998.

	1992		1998	
Binnenstad	21796	14,1	17449	13,2
Vooroorlogs hoge status	8066	5,2	6847	5,2
Overig 19 ^e eeuw	29147	18,8	22544	17,0
Overig 1906-1930	35773	23,1	30369	23,0
Overig 1931-1945	11083	7,2	10262	7,8
Vroegnaoorlogs	13400	8,6	12796	9,7
Jaren zestig	10349	6,7	9817	7,4
Nieuw	22825	14,7	19590	14,8
Gemengd	1515	1,0	1135	0,9
Rest	983	0,6	1426	1,1
Totaal	154937	100,0	132235	100,0

Literatuur

Beker M. en J.F.G. Merens (1994) Rapportage jeugd, Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

De Beer, J. en A. de Graaf (1998) 'Meer vrouwen krijgen maar één kind', In: Maandstatistiek van de Bevolking, jaargang 46, nummer 11, 6-18

Bootsma, H.G (1998), The myth of reurbanisation, Amsterdam, Thesis

Centraal Bureau voor de Statistiek (1994) 'Vrouwen steeds later moeder', In: Bevolking en huishoudens nu en in de toekomst, 31-36

Dagevos, J., A. Odé, T. Pels (1999), Etnisch-culturele factoren en de maatschappelijke positie van minderheden, Rotterdam, ISEO

Esveldt, Ingrid en Isik Kulu-Glasgow (1994) 'Gezinsvorming bij vrouwen van Turkse of Marokkaanse afkomst in Nederland: een literatuuronderzoek', In: Bevolking en Gezin, 1994/boekaflevering, 53-96

De Feijter, Henk (1991) Voorlopers bij demografische veranderingen, NIDI, Den Haag

Hooghiemstra, B.T.J. en M. Niphuis-Nell (1995) Sociale atlas van de vrouw, Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Hoogvliet, Adriaan (1992) Wijken in beweging, Utrecht, Stedelijke Netwerken

Janssen, M.F.M en L. Wintershoven (1998) Amsterdamse bevolkingsprognose 1997, Bijstelling etnische groepen, Amsterdam, dRO/O+S

Van Kempen, Ronald (1992) In de klem op de stedelijke woningmarkt?, Stedelijke Netwerken, Utrecht

Kooy, G.A. (1975), Seksualiteit, huwelijk en gezin in Nederland, Deventer

Latten, J.J. en J. Vinkers (1998) 'Relatie- en gezinsvorming in Nederland en Noorwegen', In: Maandstatistiek van de Bevolking, jaargang 46, nummer 11, 12-23

Maandstatistiek van de Bevolking (1992/10) Bevolking van Nederland naar burgerlijke staat, geslacht, leeftijd en nationaliteit, 1 januari 1992, 28-33

Maandstatistiek van de Bevolking (1996/8) Bevolking van Nederland naar burgerlijke staat, geslacht en leeftijd, 1 januari 1992, 13-16

Manting, D. en E. Butzelaar (1997) 'Allochtonenprognose 1996-2015', In: Maandstatistiek van de Bevolking 1997, 1997 (3), 30-46

Martens, E.P. (1999) Minderheden in beeld, SPVA-98, Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO)

Sprangers (1997) 'Vruchtbaarheid van allochtone vrouwen', In: Allochtonen in Nederland 1998, 49-54

Tesser, P.T.M., F.A. van Dugteren en A. Merens (1996) Rapportage minderheden 1996, Bevolking, arbeid, onderwijs, huisvesting, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Tesser, P. en J. Veenman (1997) Rapportage minderheden 1997, Van school naar werk; de arbeidskansen van jongeren uit de minderheden in verband met het door hen gevolgde onderwijs, Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Tesser, P.T.M., J.G.F. Merens, C.S. van Praag (1999) Rapportage Minderheden 1999, Den Haag, SCP

Veenman, J. (red.) (1996) Keren de kansen? De tweede-generatie allochtonen in Nederland, Assen, Van Gorcum

Veenman, J. en E. Martens (1995) Op de toekomst gericht, Tweede generatie allochtonen in Nederland, 's-Gravenhage, VUGA